

Paraguay Bize Ne Kadar Uzak?: Bir Panel Deneyiminden Hareketle Bâciyân-ı Rûm'un Uluslararası Model Potansiyeli

How Far is Paraguay from Us?: The International Model Potential of the *Bacıyan-i Rum* Based on a Panel Experience

Başak Burcu Eke¹

Öz

2 Aralık 2024 tarihinde Paraguay'ın başkenti Asunción'da, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükûmetler Arası Komitesi'nin 19. oturuma paralel STK forumunda, KADEM tarafından "Traces of Women's Art From Everyday Life" isimli panel gerçekleştirilmiştir. Dr. Betül Özel Çiçek'in tasarımına dahil olduğu, Dr. Sevim Zehra Can Kaya'nın da moderatörlüğünü üstlendiği panelde, Prof. Dr. Başak Burcu Eke "Is the Present a Reflection of the Past?", Fatma Taşbaşı ise "The Rhythm of Women's Lives on the Weaving Loom" başlıklı konuşmalarını yapmışlardır. Panelde, Türkiye'de somut olmayan kültürel mirasın Bâciyân-ı Rum anlayışı ile günümüze yolculuğuna da değinilmiştir. Paraguay'a kadar Bâciyân-ı Rum'un sadece Türkiye için bir model olabileceği fikri hâkimken Paraguay tecrübesi ile Bâciyân-ı Rum organizasyonunun uluslararası bir model olma potansiyeli keşfedilmiştir. Selçukluların çok yönlü hayat bakışı ve Bâciyân-ı Rum organizasyonu, kültürel etkileşimin de ağ benzeri yapısı göz önünde bulundurularak Paraguay'ın kadın emeğine dair en çarpıcı somut olmayan kültürel mirası Ñandutí dantel işlemeciliği ile eşleştirilerek değerlendirmeye alınmıştır. Bâciyân-ı Rum organizasyonunun uluslararası bir model olma eyleminin, kadın emeğinin de doğasına uygun bir şekilde, sebatla ilmek ilmek dokunması gereken özenli bir süreç ihtiyacı olduğu kaçınılmazdır. Cicero'nun da ifade ettiği gibi tarih ancak geçmiş zamanlardan haber getiren bir ulak olarak görüldüğü takdirde bize bir rehber olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bâciyân-ı Rum, KADEM, UNESCO, Selçuklu, Ñandutí, Somut olmayan kültürel miras.

Abstract

A panel titled “Traces of Women’s Art from Everyday Life” was held by KADEM on December 2, 2024 at the NGO Forum parallel to the 19th Session of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of UNESCO in Asunción, the capital of Paraguay. Dr. Betül Özel Çiçek participated in the shaping of the panel. Prof. Dr. Sevim Zehra Can Kaya moderated the panel, which included Prof. Dr. Başak Burcu Eke’s speech entitled “Is the Present a Reflection of the Past?” and Fatma Taşbaşı’s speech entitled “The Rhythm of Women’s Lives on the Weaving Loom”. The panel touched the journey of intangible cultural heritage in Türkiye with the understanding of the *Bâciyân-ı Rum* (Sisters of Anatolia, an organization of women). Prior to Paraguay, the prevailing notion was that the *Bâciyân-ı Rum* could solely serve as a model for Türkiye, however the experience in Paraguay, has revealed the potential of the *Bâciyân-ı Rum* organization to function as an international. In the web-like structure of cultural interaction, the multifaceted life perspective of the Seljuks and the *Bâciyân-ı Rum* organization is paired with Ñandutí lace, Paraguay’s most striking intangible cultural heritage of women’s labor. The *Bâciyân-ı Rum* organization’s progression towards becoming an international model necessitates a meticulous process, deeply interconnected with perseverance, reflective of the essence of women’s labor. As Cicero said, history serves as a guide only when perceived as a messenger conveying information from the past.

Keywords: *Bâciyân-ı Rum*, KADEM, UNESCO, Seljuks, Ñandutí, Intangible cultural heritage.

Atıf/Citation: Eke, BB. (2025). Paraguay bize ne kadar uzak?: Bir panel deneyiminden hareketle Bâciyân-ı Rûm’un uluslararası model potansiyeli. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 239-256. <https://doi.org/10.21798/kadem.2025.180>

¹ Prof. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, bburcueke[at]gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2692-6672.

Giriş

Bu rapor, UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetler Arası Komitesi’nin 1-7 Aralık 2024 tarihleri arasında Paraguay’ın başkenti Asunción’da gerçekleştirdikleri 19. oturumuna paralel STK forumunda, 2 Aralık 2024 tarihinde KADEM tarafından düzenlenmiş “Traces of Women’s Art From Everyday Life” isimli panel kapsamında hazırlanmıştır. Raporda, panel hakkında bilgi aktarımı sunmaktan ziyade, Selçuklularda somut olmayan kültürel mirasın üreticisi olan kadınların oluşturduğu organizasyon Bâciyân-ı Rum’un, insanlığı asgari müşterekte buluşturabilecek, uluslararası bir model olabilirliliği üzerinde durulmuştur. Bâciyân-ı Rum modelinin geçerliliği, Paraguay’da kadın emeğinin en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkan ve kelime anlamı “örümcek ağı” olan Ñandutí dantelinin hikayesi ile eşleştirilerek değerlendirilmiştir.

“Paraguay bize ne kadar uzak?” sorusu, bilimsel içeriği de olan bir raporda akademik üslubun bir miktar dışında bir başlangıç ifadesi olarak düşünülebilir. Ancak rapordaki bilgi akışı, artık uluslararası literatürde terk edilmeye başlanan, Newton mekaniğinin temellendiği Aristo mantığının sistematik alt alta dizilmiş sıralanması ile değil; kuantum mekaniğinin holistik, bir başka deyişle bulanık mantık yaklaşımındaki yeni bilim anlayışında kaleme alınmıştır. Soru ile başlanmasındaki esas, kesin ve keskin tanımlamalar için bir cevap beklentisinden ziyade, dikkati bağintıların odağında açık uçlu bir keşifler dizisinin varlığına odaklandırmaktır. Bu bağlamda, Selçuklu kültürünün de yaşama bakışı ile eşleşen bulanık mantıktan biraz daha detaylı söz edilmesi gerekir.

Fen bilimlerindeki deneyler, özellikle de ışığın hem parçacık hem de dalga boyu şeklinde hareket edebildiğinin deneylerle gözlemlenmesi ve kuantum mekaniğinin ağırlık kazanması, bilimsel yöntemlerin sorgulanmasına sebep olmuş ve bilimsel yaklaşımda yeni bir çığır açmıştır. Aristo mantığı olarak da bilinen dikotomik mantık terk edilmeye başlanmış, ya/ya da seçeneğinde iki ayrımın hâkim olduğu, aşırı genellemelerin yapıldığı ve mutlak doğrunun arandığı anlayıştan bulanık mantığa geçiş ile sosyal bilimlerin yöntemlerinde köklü bir değişim gerçekleşmiştir (Ragin, 2000, s. 305). Değişen bilim anlayışı ile sebepler ve sonuçlar bileşkesinde

parçalar arasındaki bağıntıların elden geldiğince bilimsel disiplin terk edilmeden ortaya konması esas, hâkim düşünce haline gelmiştir (Somekh & Lewin, 2005, s. 118).

Aristo mantığına karşı eleştirel bakışın boyut atlaması, Azerbaycan kökenli Prof. Dr. Lotfi A. Zadeh (1965) tarafından “Bulanık Kümeler” makalesi ile gerçekleştirilmiştir. Zadeh tarafından geliştirilen bulanık kümeler kuramı, Aristoteles’ten beri süregelen klasik mantıksal ve dilbilimsel problemlere yeni çözümler getirmiş ve iki değerli mantığa, teknoloji üreten ve teknoloji ile desteklenen kuvvetli bir alternatif sunmuştur (Işıklı, 2010, ss. 89-101). Bulanık mantığı, sonuçların kesin olarak 0 ile 1 şeklinde yani ya siyah ya beyaz şeklinde değil, 0 ve 1 arasında herhangi bir değerde olduğu mantık olarak özetlemek mümkündür.

Aristo mantığı olarak da adlandırılan ikili mantıkta bir şey ya iyidir ya kötüdür, ya siyahtır ya da beyazdır. Aşırı genellemeler eşliğinde yapılan değerlendirmelerde bir başka seçeneğin ya da seçeneklerin varlığı söz konusu değildir. Oysa bulanık mantıkta, bir durumun bağlamına ve farklı unsurları ile arasındaki ilişkilere odaklanarak değerlendirmeler yapılır.

Kadim kültürümüzün de bilişsel dünyası olan bulanık mantığı, “yiğidi öldür hakkını teslim et” deyişi ve Nasreddin Hoca’nın davacıyı da davalıyı da haklı gördüğü kıssası üzerinden de takip edebilmekteyiz.

Aşığa Bağdat Uzak Değildir: Paraguay ve Panel

KADEM Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Betül Özel Çiçek’in tasarımına dâhil olduğu ve KADEM Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Dr. Sevim Zehra Can Kaya’nın moderatörlüğünü üstlendiği, Paraguay’ın başkenti Asunción’da 2 Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen “Traces of Women’s Art From Everyday Life” isimli panelde, Prof. Dr. Başak Burcu Eke “Is the Present a Reflection of the Past?”, Fatma Taşbaşı ise “The Rhythm of Women’s Lives on the Weaving Loom” başlıklı konuşmalarını yapmışlardır. KADEM Uluslararası İlişkiler ve Savunuculuk kıdemli uzmanı Nurbanu Küçük ve KADEM Savunuculuk ve Araştırmalar kıdemli uzmanı Büşra Karasakal da panelde hazır bulunarak panelin etkinliğinde emeklerini ortaya koymuşlardır.

“Is the Present a Reflection of the Past?” başlıklı konuşmada Anadolu kültürel mirasına değinilmiş, Selçuklu’da çok yönlü bakış ile öz kültürel değerlerin Anadolu kültürel mirası ile harmanlanarak nasıl yaşam algısına aktarıldığından söz edilmiştir. Tercan Mama Hatun Türbesi ve Dede Korkut öykülerindeki kadınlar örneğinde ilerleyip çok yönlü bakışın renk ile ifadesi olan turkuazın Hıdırellez bağlantısı üzerinde durulmuş ve Türkiye’deki somut olmayan kültürel mirasın Bâciyân-ı Rum anlayışı ile günümüze yolculuğuna değinilmiştir.

Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü Müdürü ve KADEM Erzurum temsilcisi Fatma Taşbaşı ise Erzurum geleneksel dokuması olarak ehram üretiminden söz etmiştir. Günümüzde kadınların emeğinin ehram dokuması aracılığıyla yeni işlevlerde nasıl şekillendiğini örnekler üzerinden anlatmıştır.

Dr. Sevim Zehra Can Kaya, moderatör olarak panelin seyrini değiştiren ve bu rapora da yön veren şu üç soruyu yöneltmiştir:

- (i) Selçukluların bütüncül düşünce yapısına vurgu yaptınız. Sizce bu bakış açısı zaman içinde kültürel anlatılarda kadın rollerinin evrimini nasıl etkiledi?
- (ii) Sunumunuzdaki ilgi çekici noktalardan biri de bir Selçuklu figürü olarak Mama Hatun ile ilgiliydi. Bu tür tarihi figürlerin kadınların güçlenmesine ilişkin modern anlatılara nasıl ilham verdiğini detaylandırabilir misiniz?
- (iii) Son olarak Selçuklu’nun bütüncül dünya görüşünü, günümüzde somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadın sanatçıların karşılaştığı zorlukları ele almak için nasıl uygulayabiliriz?

Bu üç soru, Bâciyân-ı Rum’u uluslararası model olabilirlik kapsamında kurgulamanın yol haritasında belirleyici ilmeklerden olmuştur.

Birlikte Uzağı Yakın Etmek: Selçuklu Bulanık Mantığının Tezahürü Bâciyân-ı Rum

Tüm kültürlerde, somut ve somut olmayan kültürel mirasın ortaya çıkışında anlamlar dünyası yani kognitif (bilişsel) boyut ile yazılı olan ve olmayan kurallar yani normatif boyut iç içedir (Dikeçligil, 2011, s. 134). Selçukluların Anadolu’da 1016 yılında başlayan ve 1071 Malazgirt Zaferi

ile zirveye çıkardıkları etkinliklerinde ana belirleyici, bilişsel boyut yani anlamlar dünyası olmuştur. Selçuklu kültürünün günümüzde holistik ya da çok yönlü bakış, bulanık veya saçaklı mantık olarak da anılan bilişsel dünyasında, dikotomik ikili mantık şeklinde yani “ya/ya da” anlayışında kesin bir sınıflandırma yer almaz. Bu nedenledir ki Selçuklular, bölgenin coğrafyası ve alt kültürüyle uyumlu bir üslup benimsemişlerdir. Bölgede hangi üslup yaygınsa kendi kültürel kodlarını onunla birleştirmeyi tercih etmişlerdir. Türk kültürünün bulanık mantık ile eşleşen bu çok yönlü, boyutlu ve katmanlı anlayışı, en açık şekilde “kutlu” olarak kabul edilen turkuaz renginde görsele aktarılmaktadır.

Turkuaz hem yeşil hem mavidir. Turkuaz bakmak ile görmek arasındaki farkı idrak edişten kaynaklıdır. Dikotomik mantıktaki bir kültürün kabulünde bir renk ya yeşil tonda ya mavi tonda olmalıdır. Ya gökyüzünü ya da yeryüzünü sembolize etmelidir. Oysa çok yönlü mantıktaki Türk kültüründe turkuaz, farklı tonları ile hem suyun hem bitkilerin hem de gökyüzünün, kısacası var oluşun ahenkli değişkenliğine gönderme yapan bir renktir. Örneğin, Türk kültürünün sözel belleği olan türkülerde ağaçların baharın gelmesi ile yeşillenışı, gök rengini aldıkları şeklinde ifade edilmekte ve bu nedenle “göğerci” kelimesi kullanılmaktadır. Göğermek, hem gök rengini alma yani yeşermek hem de topraktan yukarı, göğe doğru büyüme serüvenine karşılık gelmektedir (Eke & Gündüz Küskü, 2025).

Selçuklular, kültürün normatif boyutu olarak kurdukları kurumların kurallarını da kendi bilişsel boyutlarına göre şekillendirmiştir ki, bu bilişsel boyut hem/hem de şeklinde seçeneklerin varlığı ile ne/ne de şeklinde seçeneklerin yokluğu ile çoklu mantık şeklindedir. Başka bir deyişle, siyah-beyaz düşünme eğiliminde değildirler. Bir kişi, bir cinsiyet, bir iş, bir kültür ya da bir inanç ya tamamen iyi ya tamamen kötü veya ya tamamen doğru ya tamamen yanlış olarak görülmemiştir.

Bu durum Selçuklu dünyasında somut olmayan kültürel mirası üreten Bâciyân-ı Rum ile birlikte düşünüldüğünde, bu organizasyonun kuruluşunun Selçuklu’nun bilişsel boyutu ile doğrudan ilintili olduğu ortaya çıkar. Böylece normatif boyutta, zanaatın kadınlar arasında üretimi ile kadınlar tarafından ticaretinin nasıl yapılacağına dair bir kurallar dizisi ortaya çıkmıştır. Bir kadının sadece evde oturması ya da sadece ticaret

yapması gibi kabullerin zihinlerde yer almadığı Selçuklu toplumunda; görev, hak ve sorumluluk dengesi gözetilerek, bir arada, ortak vizyon ve misyon içinde ilerlenmesi esas alınmıştır.

Çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık gibi alanlarda ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bu üretimlerin ticaretinin yapılmasında rol sahibi olan Bâciyân-ı Rum, yani “Anadolu Kadınları”, genç kızlar ve kadınların birbirlerine “bacı” şeklinde hitap etmelerinden kaynaklanan bir isimlendirmedir (Bayram, 2016). İlk defa Fuad Köprülü (1999 ss. 159-161), Anadolu Selçukluları devrinde ve Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları bu organizasyona dikkat çekmiş ve Âşıkpaşazâde’nin Bâciyân-ı Rum diye adlandırdığı zümre hakkında bilgi vermiştir.

XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osmân (1332, s. 205) isimli eserinde XIII. yüzyılda Anadolu’da bulunan dört sosyal oluşumu şu şekilde nakletmektedir:

“Ve hem bu Rûm (Anadolu) da dört taife vardır, kim müsafirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Âhiyân-ı Rûm, biri Abdalân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm. İmdi, Hacı Bektaş bunların içinden Bâciyân-ı Rûm’u ihtiyar etti kim o, “Hatun Ana” dır. Onu kız edindi, keşf ve kerametini ona gösterdi, ona teslim etti, kendi, Allah’ın rahmetine vardı.” (Âşıkpaşazade, 1332, s. 205)

Ahilik teşkilatı, Anadolu Selçuklular zamanında temellendirilmiş ve 13. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin kurulmasında rol oynamış esnaf ve sanatkâr örgütlenmesi olarak “mükemmel ve müreffeh bir toplum oluşturmak” hedefinde ilerlemiştir (Erken, 1999, s. 130). Ahilikte; kişiyi eğitip üretici ve topluma faydalı bir hale getirerek ahlaklı, üretken bir çalışma ortamı tesis etmek ve bu ortamın sürekliliğini sağlamak, karşılıklı anlayış ve güvene dayalı iş bölümü ve iş birliğini gerçekleştirerek toplumda sosyo-ekonomik dengeleri kurmak ve korumak, öncelikli amaçlar olarak sıralanabilir (Soykurt, 1971).

Ahilik teşkilatındaki tüm ilke ve kararlar Bâciyân-ı Rum mensupları için de geçerlidir (Demir, 2000). Bâciyân-ı Rum içinde yer alan Kız Bacı, Ahi Ana, Sıgırı Hatun, Hacı Fatma, Hacı Bacı, Hundi Hacı Hatun, Süme Bacı isimlerine arşiv belgelerinde rastlanmaktadır (Barkan, 1942, s.

303). Kurucusu olarak da anılan en ünlü üyesi Fatma Bacı öncülüğünde Kayseri’de başlayan faaliyetleri, sonrasında Konya, Kırşehir ve Ankara olmak üzere Anadolu’nun birçok şehir ve kasabasına yayılmıştır (Bayram, 2016).

Bâciyân-ı Rum’un sadece üretimde kadın emeğinin yer almasını sağlayan bir organizasyon gibi görülmemesi gerekir. Aristo mantığının siyah-beyaz sınırlılığından sıyrılarak Selçuklu kültürünün bilişsel boyutundan bakıldığında Bâciyân-ı Rum, kadınların yer aldığı bir teşkilatlanma olmakla beraber, Selçuklu toplumunda kadınlar ve erkeklerin beraber, ortak vizyon ve misyon dahilinde, Ahi kültürünün başarı hedeflerine birlikte ulaşmak esasında birleştikleri ne erkekler tarafından kadınlar için ne de sadece kadınlar tarafından sadece kadınlar için kurulmuş bir yapıdır.

Selçuklular için duyguların, düşüncelerin ve eylemlerin cinsiyeti yoktur. Cesaret erkeklere, merhamet kadınlara ait bir duygu değildir. Onlara göre bir cinsiyette fitrattan kaynaklı bazı duygu ve düşüncelerin daha baskın hale geldiği zamanlar olabilir ama doğruyu icra etme yolunda ilerlemek, kadın ve erkek tüm insanlığı bağlar.

Orta Çağ’da, el sanatları üretiminde kadınların varlık göstermesi noktasında Selçuklu kültürünün tek örnek olduğunu ifade etmek mümkün değildir. E. Jane Burns (2009) çalışmasında özellikle de Kral Arthur dönemi Fransa ve Kral Roger dönemi Palermo merkezinde, Avrupa’daki ipekli dokuma üretiminde kadınların varlığı ile ilgili bulgularını aktarmaktadır. Paris Nakışçılar Kurumu’nun “yüzlerin tasvirlerinde renklendirmenin eskiden olduğu gibi beyaz ipeklerle değil, karanfil boyalı ipeğin üç ya da dört derecesinde yapılması” yönünde 1551 tarihli bildirisi bulunmaktadır (Lefébure, 1888, s. 110). Bu bildiriden hareket edersek, dokuma ile ilgili bu kurumun kadınlardan oluşmadığı gerçeği bir yana, tarihin Selçuklu dönemi ile kıyaslandığında 16. yüzyıl gibi oldukça geç bir zamana ait olduğu da dikkate alınmalıdır.

Burada çarpıcı olan Selçuklu döneminde kadınların üretimde yer almaları değil, Bâciyân-ı Rum şeklinde kabul gören ve desteklenen bir organizasyon çatısı altında üretimlerini gerçekleştirmeleridir. Bu durum, işin rengini değiştirmektedir. Kadın ve erkek, birlikten kuvvet doğduğu anlayışıyla üretim ve tüketime gerçekleştirmesini sağlayan, bu açıdan da üretim ve

tüketim ahlakının içselleştirilmesi için gayret gösteren bir fikri alt yapının sağlanması noktasında çaba göstermiştir. Dini ve kültürel normlarla organize edilen bir terbiye kültüründe, kaliteli ve nitelikli üretimin diğer nesile aktarıldığı bir öğretim süreci gerçekleştirilmiştir. Bâciyân-ı Rum; kadının emeğinin sömürülmemesi, “marifet iltifata tabidir” sözünün hem maddi hem manevi karşılığının alınması, aile ve sosyal yaşamdan uzaklaşmamış maddi dünya ile manevi dünya dengesinin korunması, kadın ve erkek arasındaki görev, hak ve sorumluluk dengesinin kimsenin hakkını ihlal etmeyecek şekilde, “birey” değerinin korunarak “biz” olunabileceği bir anlayışta devam ettirilmesi gibi boyutları da olan bir organizasyon olmuştur. Bu derinlikli kabuller dünyası onu uluslararası bir model olarak daha cazip bir konuma getirmektedir.

Tevafuk Ağı İçinde Paraguay’da Benzerlikleri Yakalamak: Ñandutí Danteli ve Kadın

Bâciyân-ı Rum modelinde kadın emeğinin değer görüşü ve değerli kalışı, kendi kültürümüz sınırlılığı içerisinde düşünülmemelidir. İkili mantık sınırlılığından çıkıp Selçuklular gibi çok yönlü düşünürsek, kültürel etkileşimin çeşitliliği beslediği gibi benzerlikleri de pekiştirdiği gerçekliğine hâkim hale gelebiliriz. Özellikle söz konusu kadın ve kadınlar tarafından üretilen somut olmayan kültürel mirasa dair eserler ise dertlerin benzerliği çözümlerin de benzerliğinde Bâciyân-ı Rum’u çok daha etkin bir model haline getirmektedir.

Paraguay’da gerçekleşen panel, aslında çok uzakta olanın bir o kadar da yakın olduğunu göstermektedir. Paraguay’ın somut olmayan kültürel mirası Ñandutí isimli dantel, bunun en somut ifadelerinden biridir. Ñandutí, Guaraní dilinde “örümcek ağı” anlamına gelmektedir. Guaraní, çoğunlukla Paraguay’da yaşayan ve Guaraní konuşan Güney Amerika yerli grubudur. Ñandutí, kumaşın yüzeyine iğne ve iplikle süsleme işlemi olan nakış biçimini andırsa da kumaş, dikişten kesilerek dantele dönüştürülür (Turner, 2007, s. 1). Bu dantel, kültürel etkileşimin deniz ticareti ile Doğu’dan Batı’ya doğru Akdeniz’den taşıp Atlantik’i aşarak Güney Amerika’ya kadar gelen ve burada yerel kültürel birikim ile birleşerek kadının elinde artan ama eksilmeyen bir kültürel mirasa dönüşünün nişanesidir.

01 Aralık 2025 tarihinde, açılış seremonisinin gerçekleştiği kültür merkezinde Paraguay'a ait somut olmayan kültürel mirasların üreticileri ile birlikte ziyaretçilere tanıtıldığı alanda Ñandutí işleyen kadınlar, geçmiş ile gelecek arasında zamandan münezzeh olarak hem şahit hem paydaş halini almaktadır.

Akdeniz ticareti ile beslenen kültürel etkileşim ağındaki üretimlerin Yeni Dünya olarak anılan Amerika kıtasına doğru gidişinde öncü iki aktör, İspanya ve Portekiz olmuştur. Lizbon'u kendisine merkez yapmış olan Portekiz, 15. yüzyıl sonunda Avrupa'yı Amerika'ya, Afrika'ya ve Uzakdoğu'ya bağlayan deniz ticaretinde etkin olmaya başlamıştır (Braudel, 2017, s. 136). İspanyollar ise Güney Amerika kıtasının çoğunu sömürgeleştirmeyi 17. yüzyıla gelindiğinde neredeyse tamamlamışlardır (Goffman, 2004, s. 236).

İspanya, Yeni Dünya Amerika'ya eski dünyasına dair ne varsa getirmiştir. Bunun içinde, Akdeniz deniz ticaretine bağlı kültürel etkileşim ağından edindiği somut olmayan kültürel mirasa dair üretimler de yer almaktadır (Carlos & Lewis 2017, s. 350). Burada atlanmaması gereken detay, İspanya ve Portekiz'in eski dünyasının şekillenişinde Akdeniz ve Türk-İslam medeniyetlerinin öncü olduğu ticaret ağının, ana kaynaklardan biri oluşudur. Fernand Braudel bu bağlamda, Doğu ve Batı Akdeniz ile birlikte Karadeniz üçgeninin Basra Körfezi üzerinden ve Hindistan kıyılarından dolaşarak Çin limanlarına ulaşan çift yönlü ticaretinin etkilerini dile getiren ilk kişidir (Braudel, 2017). Akdeniz'in kültürel etkileşim haritasını, maddi uygarlık ile deniz ticareti bağında tarımdan mutfak kültürüne ve gündelik yaşamın belirleyicisi üretimlere kadar geniş bir perspektifte sunduğu, Türk fetihlerinden Yeni Dünya olarak Amerika kıtasındaki İspanyol yayılmasının etkilerine değindiği kitabında, tahıl olarak mısırın İtalya'da Türk tanesi (grano turco), Hollanda ve Almanya'da Türk buğdayı olarak anıldığı şeklinde kültürel etkileşime dair çarpıcı örnekleri sunmaktadır.

Catherine Hess (2004) editörlüğünde hazırlanmış olan "The Arts of Fire Islamic Influences on Glass and Ceramics of the Italian Renaissance" isimli araştırmada, özellikle Türk-İslam dünyasının denizcilığe bağlı ticaretteki etkisi seramikten cama, teknolojik buluşlardan dokumaya kadar çeşitlenen eserler üzerinden takip edilebilmektedir. Rosamond E. Mack (2005) Doğu

Akdeniz’de limanı olan Türk-İslam medeniyetlerinden özellikle Selçuklu ve Osmanlıların ürettiği somut olmayan kültürel mirasın Batı Akdeniz’de kıyısı olan İtalya şehir devletleri üzerinden Avrupa’ya yayılımının 1300 ila 1600 yılları arasındaki ilişki ağına odaklanan çalışmasını şu paragraf ile sonlandırmaktadır:

“Hem Doğu’da hem Batı’da tüketiciler, zanaatkarları tatmin etmeyi öğrendikleri bir zevkyelpazesi geliştirdiler. Üstelik, böylesi bir rekabet ve alışveriş ne güçlü Osmanlı kültürünün gelişmesini engelledi, ne İtalya’dakilerini tehdit etti. 16. yüzyılın Doğu-Batı ticareti ve sanatsal alışverişi uygarlıklar arası çatışmayı yumuşattığı gibi, kültürel alanda birlikte var olmak ve karşılıklı olarak zenginleşmek için tarihi bir örnek oluşturdu.” (Mack, 2005, s. 294)

Akdeniz ticaret ağında, Sicilya adasından Cenova, Floransa ve Venedik gibi Kuzey İtalya şehirlerine yayılan itibarı yüksek, nitelikli ve incelikli zanaat ürünlerinin buralarda yerel üretim haline dönüşmesi, İspanya’da tekrarlanan bir yapı oluşturmuştur (Lefébure, 1888, s. 85). Oscar Wilde (2018), halen literatürde önemli bir kaynak olan ve M. Lefébure tarafından kaleme alınan nakış ve dantelin tarihçesinin anlatıldığı eserin Alan Cole tarafından yapılmış İngilizce çevirisi ile ilgili yazısı için “Büyüleyici Bir Kitap-Kadınların Dünyası” başlığını seçmiştir. Oscar Wilde (2018) ise, M. Lefébure’nin kültürün Doğu’dan Batı’ya yolculuğunu anlatışını şu şekilde aktarmaktadır:

“M. Lefébure bize İran’daki üretilen nakışların Endülüs’e kadar girdiğini söyler; Bağdat’taki Hotel des Tiraz’a rakip olan Palermo gibi Almeria’daki Hotel des Tiraz vardı; tiraz, süslü dokumaların ve bunlarla yapılan kostümlerin genel adıdır... Arap harfleri, işlemeli elbiseler ve Ortaçağ duvar halıları üzerindeki yazılarda kullanılmak üzere genellikle Roma harflerindeki harflerin yerini aldı, çünkü dekoratif değerleri çok daha yüksekti... (G)ünümüzde bile, dekoratif dokuları ve dekoratif yöntemleri tanımlayan neredeyse tüm kelimelerimiz bir Doğu kökenine işaret eder. Müslümanların Sicilya ve İspanya’ya yaptıkları akınları, Haçlıların geri dönüşü Avrupa’nın diğer ülkeleri için yaptı. Filistin’e zırhlar içinde giden soylular, Doğu’nun zengin kumaşlarıyla geri döndüler ve onların kıyafetleri ve keseleri Batı’nın iğne işçilerinin hayranlığını uyandırdı.” (Wilde, 2018, s. 88)

Yeni Dünya olarak anılan Amerika kıtasının keşfi sonrasında İspanyollar ve Portekiz gemileri ile Atlantik ve Akdeniz ticaretinin birleşimi gerçekleşmiştir. Akdeniz ticaret ağı ile beslenen kültürel etkileşim ağından öğrendikleri tüm bilgi, birikim ve becerileri de Güney Amerika'ya beraberlerinde getirmişlerdir. Güney Amerika'da İspanya ve Portekiz egemenliğinde kalan yerlerde dantel işçiliğinin varlığı bu açıdan önemlidir.

Elbette tek sebep ve tek sonuç sınırlılığında kalarak değerlendirmeler yapılamaz. Paraguay özelinde Ñandutí olarak anılan dantel işlemeciliğinde, esasen katmanlı geçmişinde Paraguay'da yaşayan ve Guaraní olarak anılan yerli kültürü de etki sahibidir.

Ñandutí dantel işlemesinin ortaya çıkışı ile ilgili yerli Guaraní halkına ait sözlü geleneğin gücünü de gösteren hikâye şöyledir:

“Piki, boğulmaktan kurtardığı küçük beyaz örümceğe su kaynağından her su doldurduğunda selam vermektedir. Bir gün orada komşu köy reisinin güzel kızı Tukira'yı görür. Sık sık ormanda çilek ve çiçek toplarken karşılaşır ve birbirlerine âşık olurlar. Ancak reis Tukira'nın bir savaşçıyla evlenmesini istemektedir ve bir yarışma düzenler. Piki fiziksel yarışmalarda başarılı olur ama son sınav iki ay içinde Tukira'ya en harika ve orijinal hediye vermektir. Piki ve annesi bu türden etkileyici bir hediye alamayacak kadar fakirdir. Piki Tanrı Tupa'ya dua etmesine rağmen umutsuzluk içindedir. Örümcek ona yardım edeceğini söyler ve ertesi gün diğer tüm hediyeleri gölgede bırakan zarif bir dantel örtüyü hediye etmesi için ona verir. Piki ve Tukira evlenirler.” (Elswit, 2015, s. 470)

Bu hikâyedeki önemli detaylardan örümceğin “she” yani kadın olarak anlatılmasıdır. Zorlukları kolay edebilme kabiliyetinin ve üretimi estetik ile birleştirebilmenin kaynağı burada da kadındır. Ñandutí danteli üzerinden Paraguay tarihine bakıldığında, bu dantel işi yerel halk ile yeni gelenin bir aradalığına ait kadın emeğinin en somut izlerini taşıyan somut olmayan kültürel miras olarak görülmelidir. Misyoner atölyelerinde gelişen bu sanat ve 16. yüzyılda dantel yapma bilgisi, İspanya'dan Paraguay'a gelen İspanyol kadınlar ile beslenmiştir (Plá, 2024). Esasında Guaraníler, tekrar tekrar formüle edilen ve yeni kolonyal işlevlere uyarlanan bir dizi beceriye sahip olarak dantel işine yeni malzemeler ve teknikler eklenmesinde rol sahibi olmuşlardır (Turner, 2007, s. 10). Guaraní'ler sadece Avrupa el

sanatlarını taklit etmekle kalmamış, zaman zaman kendi yaratıcılıklarını da göstermişlerdir (Ganson, 2003, s. 68). Ñandutí, İspanya'dan gelen 16. yüzyıl dantel yapım teknikleri ile Guaraní yerel halk geleneklerini birleştiren bir karaktere sahiptir (Ratten, 2022, s. 96).

Ñandutí üzerine uluslararası literatürde yapılmış en kapsamlı çalışmalar Plá'ya aittir. Ñandutí odağındaki çalışmalarında, bu zanaatin üretiminde yer alan kadınların tasarıma aktardıkları ifade dünyasını gün ışığına çıkarmak gayesindedir (Gotti, 2024, s. 108). Plá (2024) bu danteli şöyle tanımlamaktadır:

“Dantelin tasarımında, güneş ya da temel çark kendini tekrarlar (tıpkı hayatın günlük turları gibi), kadının çeşitlendirmeye çalıştığı monoton günleri aydınlatır, parmaklıklarını iç içe geçirir ve süsler ve sadece çözgü kaynağıyla, bazen bir dereceye kadar oldukça fantastik, ancak dokumacının bilinçaltında kimliğinin mükemmel tasarımı olan sonsuz stilize figürlere yol açar.” (Plá, 2024, s. 6)

İnsanlık tarihinin kaçınılmaz savaşlar ve kıyımlar Paraguay'ın tarihçesinde de karşımıza çıkmaktadır ve en ağır bedeli ödeyenler öncelikle yine kadınlar ve çocuklar olmuştur (Lambert & Nickson, 2013). Guaraní halkı, özellikle de kadınları, sadece Paraguay'da değil Brezilya, Bolivya, Arjantin ve Uruguay'ın da dahil olduğu coğrafyada 17. yüzyılda Cizvitlerin kurduğu misyonlarda kültürel emperyalizm ve hatta kültürel asimilasyona varan değişimde, söz hakkı olmayan paydaş durumuna gelmişlerdir (Shawn, 2020). Diego Tellez de Escobar, 1545 yılında İspanyol bölge yöneticisinin İspanyollara yerli halkın evlerine baskın yapma ve kadınları ile kız çocuklarını alabilme hakkını verdiğini rapor etmiştir (Service, 1954, s. 37).

Ñandutí danteli, bulanık mantığın çokyönlü bakışında değerlendirildiğinde hem kadının tarihteki mağduriyetinin sembolü hem de el emeği yoluyla hayatını mağrur yaşamak için verdiği gayretin temsilidir. Akdeniz'den başlayıp Amerika kıtasında devam eden Ñandutí dantelinin örümcek ağına benzer öyküsü, uzak saymanın mesafeler ile ilgili olmadığını bize göstermektedir. Zihinlerimizdeki uzaklık algısını ortadan kaldırdığımızda, Bâciyân-ı Rum samimiyetten ileri gelen yakınlığı coğrafyanın parçası haline getirebilecek bir model halini alabilecektir.

Sonuç

Paraguay panelinden edinilen tecrübeye görüldüğü üzere, Ñandutí dantelinin de gösterdiği gibi dünyada kadınların çok büyük bir kısmı, tarihten bu yana sadece kadınlar tarafından kadınlar için kurgulanmış bir başarı öyküsünün değil, kadın ve erkek, yaşlı ve çocuk, genç ve yetişkin birlikte hareket edilebilecek bir başarı öyküsünün isteğindedir.

KADEM panelindeki dinleyicilerden Paraguaylı kadın profesör, Paraguay tarihindeki kadınlara da değinerek yaptığı yorumunda, tarihin kadın varlığına dair körlüğüne eleştirisini dile getirmiş ve kadının beklentisinin, varlığının ailesi ve eşi ile birlikte sayılması olduğuna dikkati çekmiştir.

Venezuelalı kadın araştırmacı ise Grenada W. I. adasında somut olmayan kültürel miras üzerine çalışmalarını anlatırken kadının sorumluluklarından vazgeçmesi ile tüm sorumluluğu üstüne yüklenmesi şeklindeki siyah-beyaz ikili seçeneğin dışında bir dünyanın var olması gerektiğine değinmiştir.

Bâciyân-ı Rum, bu isteğin hayallerin ötesinde etkili bir şekilde vücut buluşu olarak karşımızda durmaktadır. Bâciyân-ı Rum'un uluslararası model olabilirliği fikrini destekleyen en önemli tarafları; bulanık mantığın hem/ hem de yaklaşımında görev, hak ve sorumluluk dengesinin korunmasına dayanarak ve birey değeri güvence altına alınarak biz olma gücünün zanaat üzerinden icra edilebilmiş olmasıdır. Bâciyân-ı Rum, kadının ailesi ve eşine rağmen ya da karşı durarak değil onlarla ve onların desteği ile bir arada var olma mücadelesinin gerçekliğinin kanıtıdır.

Ñandutí öyküsünde olduğu gibi örümceğin kutlu bir canlı olarak görülmesi tevafukunu bir kenara koyarsak, Arapça ankebut yani örümcek, denizcilikte kullanılan usturlabın en önemli parçalarından birinin de ismidir. Haçlı Seferleri sırasında ve Endülüs döneminde Müslümanlar'dan öğrenilen usturlap, özellikle İspanyol ve Portekizli denizciler tarafından enlemleri kutup yüksekliğine göre bulmadaki pratikliği sayesinde açık deniz seyrinde kullanılmıştır (Nemlioğlu Koca, 2015, s. 13). Usturlabın hareketli disk parçası ankebut yani örümcek üzerinde, burçların sayısına

uygun olarak 12 bölüme ve 30 alt bölüme (bütünün 360 eşit kısmına) ayrılan ekliptik izdüşümü ve en büyük, en çok bilinen sabit yıldızların izdüşümü yer alır ve döndürülmesiyle sabit yıldızların günlük konumları belirlenir (Nemlioğlu Koca, 2015, s. 15).

Türk-İslam medeniyetlerinin de dahil olduğu kültürel etkileşime dayanan bilgi doğrultusunda, Akdeniz’den Amerika kıtasına usturlaptaki ankebutu kullanarak getirenler olmasa, kadınların elinden yerel halkın da dahil olduğu “örümcek ağı” anlamındaki Ñandutí danteli isminde bir somut olmayan kültürel mirastan bugün belki de söz ediyor olmayacaktık.

Ñandutí ve Endülüs gerçekliğinde, Türk-İslam medeniyetlerinin etkin belirleyiciliğiyle Akdeniz’den başlayıp Atlantik okyanusunu aşarak Yeni Dünya olarak anılan Amerika kıtasına kadar uzanıpta, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarımı ortak dert ise, kültürel etkileşim içinde ve Selçuklu rol modeli ağının örülmesi mümkün olabilir.

Ñandutí danteli ile ilgili Paraguay’ın çok yönlülüğüne dair Plá, “onun gibi örten bir battaniye yoktur” ifadesini kullanmıştır (2024, s. 8). Battaniye, şefkatin ve merhametin sıcaklığının temsili olup yuva ve anne ile ilişkili evrensel bir metafordur. Bu açıdan Bâciyân-ı Rum’un da uluslararası düzlemde sarıp sarmalayan bir battaniye olmaması için hiçbir neden yoktur.

Selçuklular, kendi vizyonlarına uygun medeniyetin imarını Anadolu’nun çok katmanlı kültürel birikimini yok sayarak ve yıkarak değil-aşlamak ve mayalamak terimlerini de bu bağlamda kullandıklarına dikkat edilirse-dahil ederek bir dönüşümü hedeflemişlerdir.

Rasyonel ve derinlikli analizler eşliğinde, romantikleşmeden yeni çağın ihtiyaçlarına uyarlanmış bir Bâciyân-ı Rum modeline Selçuklular gibi “niyet hayr, akıbet hayr” diyerek yol alınması zaman alabilir.

Teşekkür: Yazar teşekkür beyan etmemiştir.

Etik Beyan: Bu araştırma etik beyan gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız çift kör hakemli.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: The author declares no acknowledgment.

Ethical Approval: This study does not require ethics committee approval.

Declaration of Interests: The author declares no competing interests.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Financial Support: The author declares that this study received no financial support.

Kaynaklar/References

- Aşıkpaşazâde. (1332). *Âşıkpaşazâde tarihi (Tevârih-i Âl-i Osman)*. Matbaa-i Amire.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I: İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Bayram, M. (2016). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum Anadolu bacılar teşkilatı*. Çizgi Kitabevi.
- Braudel, F. (2017). *Akdeniz ve Akdeniz dünyası I-III*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Doğu Batı Yayınları.
- Burns, J. E. (2009). *Sea of silk. A textile geography of women's work in medieval French literature*. University of Pennsylvania Press.
- Carlos, A. M., Lewis F. D. (2017). Native European interactions in North America and the trade in furs. Ignacio Gallup-Diaz (Ed.), *The world of colonial America: an Atlantic handbook* (ss. 339-354) içinde. Routledge.

- Demir, G. (2000). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Ahilik*. Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2011). Kültür kavramının analiz veya sosyo-kültürel gerçekliğin yapısı üzerine bir inceleme. K. Alver ve N. Doğan (Ed.), *Kültür sosyolojisi* (ss. 133-150) içinde. Hece Yayınları.
- Eke, B. B., Gündüz Küskü, S. (2025). Bulanık mantık esasında göksel kut ile ilişkinin devamı açısından ok ucu ve sekiz kollu yıldız motifleri. S. Çirkin (Ed.), *Kökler II* (ss.175-190) içinde. Ötüken Neşriyat.
- Elswit, S. B. (2015). *The Latin American story finder: A guide to 470 tales from Mexico, Central America and South America, listing subjects and sources*. McFarland & Company.
- Erken, V. (1999). Ahi teşkilatının vizyonu. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, 125-138.
- Ganson, B. (2003). *The Guaraní under Spanish rule in the Río de la Plata*. Stanford University Press.
- Goffman, D. (2004). *Osmanlı dünyası ve Avrupa 1300-1700*. Kitap Yayınevi.
- Gotti, S. (2024). Modern art, indigeneity, and nationalism in Paraguay: An introduction to Josefina Plá's "Ñandutí crossroads of two worlds". *ARTMargins*, 13(2), 95-108.
- Hess C. (Ed.) (2004). *The arts of fire islamic influences on glass and ceramics of the Italian Renaissance*. The J. Paul Getty Museum.
- Işıklı, Ş. (2010). Lotfi A. Zadeh'nin hayat hikayesi ve bulanık paradigmanın üç temel unsuru. *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 17, 89-101.
- Köprülü, F. (1999). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. TTK Basımevi.
- Lambert, P. & Nickson, A. (Ed.). (2013). *The Paraguay reader history culture politics*. Duke University Press.
- Lefébure, E. (1888). *Embroidery and lace: their manufacture and history from the remotest antiquity to the present day* (Çev. A. S. Cole). Legare Street Press.
- Mack, R. E. (2005). *Doğu malı batı sanatı İslam ülkeleriyle ticaret ve İtalyan sanatı 1300-1600*. Kitap Yayınevi.
- Nemlioğlu Koca, Y. (2015). Yıldızları yakalamak: Usturlabın denizcilikte kullanımı ve günümüze ulaşan örnekleri. *JEMS*, 3(1), 11-22.

- Plá, S. (2024). Ñandutí: Crossroads of two worlds. *ARTMargins*, 13(2),109–120. https://doi.org/10.1162/artm_a_00385
- Ragin, C. C. (2000). *Fuzzy-set social science*. University of Chicago Press.
- Ratten, V. (2022). Creative crafts in Latin America. Vanessa Ratten (Ed.), *Entrepreneurship in creative crafts* (ss. 86-100) içinde. Routledge.
- Service, E. R. (1954). *Spanish-Guarani relations in early colonial Paraguay*. University of Michigan Press.
- Shawn, M. A. (2020). *Colonial kinship: Guaraní, Spaniards, and Africans in Paraguay*. University of New Mexico Press.
- Somekh, B. & Lewin C. (2005). *Research methods in the social sciences*. SAGE Publications.
- Soykurt, R. (1971). *Orta yol Ahilik*. Güneş Matbaacılık.
- Turner, C. (2007). Textile tradition and national identity: A tangled thread. *Latin American Essays MACLAS*, 20, 1-13.
- Wilde, O. (2018). *A critic in Pall Mall*. Outlook Verlag.
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information Control*, 8(3), 338-353. [https://doi.org/10.1016/S0019-9958\(65\)90241-X](https://doi.org/10.1016/S0019-9958(65)90241-X)